

บทที่ 2

ผลงานวิจัยและงานเขียนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรือนพื้นถิ่นชาวแสก บ้านอาจสามารถ ต.อาจสามารถ อ.เมือง จังหวัดนครพนม เป็นการศึกษาที่ต้องเข้าใจถึงแนวคิดทางวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ความเชื่อ แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการการเปลี่ยนแปลง และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคอีสาน เพื่อจะสามารถดำเนินการสร้างระเบียบและวิธีอย่างถูกต้องและครบถ้วน ในการศึกษาได้วางขั้นตอนเป็นลำดับดังนี้

1. ความเข้าใจเกี่ยวกับชาติพันธุ์ชาวแสก เพื่อศึกษาความเป็นมา ถิ่นฐานเดิม การอพยพและการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากมีผลต่อรูปแบบวิถีชีวิต ความเชื่อและวัฒนธรรมที่อาจมีผลต่อแนวคิดและรูปแบบเรือนจากชาติพันธุ์เดิม

2. ข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้งของพื้นที่กรณีศึกษาและอิทธิพลทางสังคม วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเรือนแสก เพื่อให้ทราบถึงสภาพชุมชน ปัจจัยที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงในเรือน รวมไปถึงวิถีครอบครัวและการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ ตลอดจนศึกษาด้านความเชื่อที่ส่งผลต่อเรือนพื้นถิ่นชาวแสก

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาเป็นงานวิชาการและงานวิจัยที่ได้มีการวิจัยมาก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและการทำงาน

2.1 ประวัติความเป็นมาของชาวแสก: ถิ่นเดิม การอพยพ และการตั้งถิ่นฐาน

ชาวแสกเป็นชนกลุ่มน้อยที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบกับชาวสยามหลากหลายชาติพันธุ์ นับตั้งแต่อพยพข้ามแม่น้ำโขงมาอาศัยอยู่ในแผ่นดินนี้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมชาย นิลอาธิ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ในฐานะนักมานุษยวิทยาผู้ทำการศึกษาชนชาวแสกมานานับ 10 ปี เล่าความเป็นมาของชนชาติในกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว ซึ่งอาศัยในแถบภาคอีสานของประเทศไทยว่า ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา ชาวแสกได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณ “ป่าหายโคก” ครอบคลุมอาชีพทำนา ประมง ทำปูลุงข้าวและร่อนทอง

ภายหลัง เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนีย์) แม่ทัพไทย ยกทัพไปปราบเจ้าอนุวงศ์ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้พบกับชาวแสกและแต่งตั้งให้นาย “सानบุคดี” (ในเอกสารพงศาวดาร

ลาวสะกดว่า “สามนบุตตี”) หัวหน้าชาวแสกขึ้นเป็นหัวหน้ากองที่เรียกว่า “กองอาฆาต” ทำหน้าที่ควบคุมบริหารชาวแสกตระเวนรักษาตรวจตราบริเวณชายแดน

ต่อมา กลุ่มแสกอพยพหนีการรุกรานของเวียตนามเข้ามาตั้งภูมิลำเนาทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงมากขึ้นจึงได้มีการก่อตั้ง “เมืองอาตมาต” (ในเอกสารพงศาวดารลาว สะกดคำว่า “อาฆาต”) ขึ้นในปี พ.ศ.2380 บริเวณพื้นที่ป่าหายโศกเดิมโดยมีสามนบุตตีเป็นเจ้าเมืองแสกคนแรก และเมืองอาตมาตนี้ได้กลายมาเป็น “บ้านอาจสามารถ” อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ในปัจจุบัน

เดิมที่นักมานุษยวิทยาสันนิษฐานว่า ชาวแสกเป็นชนพื้นเมืองจำพวก “ข่า” ที่มีเชื้อสายในตระกูลภาษาไท - กะได แต่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย นิลอาธิ เสนอแนวคิดใหม่ว่าแท้จริงแล้วชาวแสกเป็นชาติพันธุ์หนึ่งที่มีเอกลักษณ์ของตัวเองและไม่ใช้ชนพื้นเมืองจำพวกข่า โดยค้นคว้าจากพงศาวดารไทย ลาว และเวียตนามผสมผสานกัน ได้ความว่าในช่วงรัชกาลที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 2371 เจ้าพระยาราชสุภาวดี ได้ตั้งชาวแสกชื่อ สามนบุตตี เป็นหัวหน้ากองอาตมาต ควบคุมชาวแสกรักษาเขตแดนตามแนวสายภูหลวง - ภูสามเส้าในเขตเขียงขวางไปจนถึงเขตหัวพัน และพงสาลีของลาว โดยมีด่านนาแมว เป็นช่องทางทางด้านตะวันออกที่ใช้ติดต่อกับเวียตนาม

ประวัติพงศาวดารลาวระบุว่าชาวแสกอพยพมาจากแถบเวียตนามเหนือ ติดกับชายแดนลาว สันนิษฐานว่าเป็นบริเวณเมืองนาเมยหรือนาแมวเดิม จากนั้นได้อพยพข้ามชายแดนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบเมืองนากาย ในเขตเวียงไซ แขวงหัวพันของลาว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย นิลอาธิ ได้อธิบายว่า ชาวแสกได้ลัดเลาะตามลำน้ำข่าจากเหนือลงใต้ ผ่านเข้าทางเมืองแห่งอันของเวียตนามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 เดินทางลงตามสายแม่น้ำกา เลาะตามแม่น้ำเทินในเขตบอลิคำไซของลาว สุดท้ายจึงเข้ามาตั้งเมืองในเขตคำม่วน

ณ ถิ่นฐานแถบคำม่วนนี้เอง ชาวแสกได้นำเอาชื่อบ้านนากายที่เป็นถิ่นฐานเดิมมาตั้งชื่อชุมชนใหม่เป็นชื่อ “บ้านนากาย” พัฒนาจนกลายเป็นเมืองนากาย แขวงคำม่วนซึ่งตั้งห่างจากท่าแขกไปทางตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 60 กิโลเมตรในปัจจุบัน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย นิลอาธิ กล่าวว่า “หลักฐานที่คาดว่าแถบนาเมยเป็นถิ่นฐานเดิมของชาวแสกก็คือทุกวันนี้เวลามีพิธีกรรมสำคัญชาวแสกจะส่งตัวแทนไปบอกกล่าวกับที่นั่นและปัจจุบันก็ยังมีชาวแสกดั้งเดิมอาศัยอยู่ในแถบนั่นด้วย”

สำหรับเส้นทางอพยพสู่แผ่นดินอีสานของประเทศไทยนั้น หลังจากตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านนากายแล้ว ชาวแสกได้เดินทางสู่เมืองยมลลาด ข้ามเขตแดนสู่สยามบริเวณเมืองท่าแจก ริมแม่น้ำโดน ซึ่งอยู่ตรงข้ามบริเวณบ้านอาจสามารถ จังหวัดนครพนม ที่เป็นถิ่นฐานสำคัญของชาวแสกในทุกวันนี้

ชาวแสกในปัจจุบันจึงมีถิ่นฐานกระจายออกเป็น 4 กลุ่มหลักด้วยกัน ได้แก่ แสกที่อยู่
ในเขตประเทศเวียดนาม แสกที่อพยพเข้าไปในประเทศจีน (เขตจ้วงเหนือ - ใต้ ในมณฑลกว่างซี
หรือกว่างตี้) แสกที่อยู่ในประเทศลาว (แถบหัวพันและบอลิคำไซ) และกลุ่มชาวแสกที่อพยพเข้ามา
ในภาคอีสานของประเทศไทย ในเขตจังหวัดนครพนม (บ้านอาจสามารถ หมู่ 5 หมู่ 6 บ้านไผ่ล้อม
หมู่ 4 หมู่ 10 บ้านบะว่า หมู่ 5 หมู่ 7 และบ้านดอนสมอ หมู่ 1 หมู่ 7)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย นิลอาธิ กล่าวว่าที่มาของชื่อเรียกว่าแสกนั้นยังไม่เป็นที่แน่
ชัดจากการศึกษาของนักวิชาการลาวเองก็ยังไม่พบกับความหมายของคำเรียกนี้อย่างไรก็ตาม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย นิลอาธิ ได้สันนิษฐานว่า น่าจะมาจากการที่พวกแสกหนีภัยคุกคามที่
พวกญวนเข้ามาอยู่กับชนพื้นเมืองในแถบเมืองคำม่วน แต่เนื่องจากภาษาพูดของชาวแสกนั้น
แตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ที่เข้าไป “แทรก” อาศัยอยู่ด้วย ได้แก่ ชาวญ้อ ผู้ไท พวน ฯลฯ ต่อมาจึงออก
เสียงเพี้ยนเป็นคำว่าแสกและใช้เรียกมาจนปัจจุบัน

ในขณะที่ชาวแสกเองออกเสียงเรียกตัวเองว่า “แทรก” (เถะ - แทรก) หมายถึง สว่าง
แจ่ม กลางวัน ผู้ว่าง ผู้เจริญ ภาษาของชาวแสกนั้นมีแต่ภาษาพูด ไม่มีตัวอักษรจัดอยู่ในตระกูล
ภาษาไทย - กะได ที่มีการผันวรรณยุกต์

จากการสำรวจพบว่า ชาวแสกประเมินภาษาของตัวเองว่ามีการผสมผสานระหว่าง
ภาษาแสกดั้งเดิมประมาณร้อยละ 60 ภาษาลาวร้อยละ 30 และภาษาเวียดนามประมาณร้อยละ
10 เนื่องจากเป็นชนชาติที่ย้ายถิ่นฐานผ่านเขตแดนลาว - เวียดนาม จึงรับเอาอารยธรรมของชน
ชาติเหล่านั้นมาผสมผสานในหลายมิติ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย นิลอาธิ กล่าวอีกว่าชาวแสกในประเทศไทยปัจจุบันหลาย ๆ
กลุ่มมีการใช้ภาษาแสกลดลง เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่อยู่ท่ามกลางของคนไทย มีการย้ายที่ทำ
กินและแต่งงานกับคนต่างภาษา ยกเว้นในเขตบ้านบะว่าซึ่งยังมีการใช้ภาษาแสกดั้งเดิมอยู่มาก
เนื่องจากยึดถือธรรมเนียม “การแต่งงานเข้าบ้าน” โดยชายหรือสะใภ้ของชาวแสกจะต้องมาอยู่ร่วม
ชายคาที่บ้านของเจ้าสาวหรือเจ้าบ่าวที่เป็นชาวแสกเดิม ทำให้การใช้ภาษาและการดำรงชีวิตของ
ผู้คนในหมู่บ้านนี้ยังคงธรรมเนียมเดิมไว้มาก

ด้านการแต่งกายของชาวแสกนั้น ผู้ชายแต่เดิมไว้ผมหย่อง ทำนองหลักแจวโบราณ
ชอบใส่ปลอกมีดหรือทองเหลืองโดยทำแหวนสวมนิ้วมือ หรือทำจากหางม้านำมาถักเป็นวงแหวน
ส่วนผู้หญิงชอบนุ่งผ้าซิ่นย้อมครามเข้มจนเป็นสีเกือบดำ สวมเสื้อคับลำตัวแขนยาว ที่คอสวม
ลูกประคำและสวมกำไลที่แขนและข้อเท้าใส่ต่างหูระย้าโดยเครื่องประดับต่าง ๆ จำทำด้วย
ทองเหลืองหรือทองแดง หญิงแสกจะชอบมัดผมรวมไว้เป็นมวยด้านหลัง

อย่างไรก็ตามร่องรอยความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษยังปรากฏผ่านพิธีอันสำคัญ โดยเฉพาะในแถบบ้านอาจสามารถนั่นคือพิธี “กินแตคเคน” หรือ กินแตค เป็นพิธีตรุษแสง จัดในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปีเพื่อบวงสรวงศาลเจ้าพ่อเตนหัวโองมู่ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “องมู่” ซึ่งชาวแสงเชื่อว่า เป็นบรรพบุรุษที่ช่วยปกป้องรักษาตนเองและครอบครัวให้พ้นภัยทั้งปวง

พิธีกรรมตรุษแสงเริ่มโดยการจัดเลี้ยงตั้งแต่เช้าช่วงประมาณ 9.00 น. ชาวแสงจะนำอาหาร ขนม พริ้วมสุราใส่ภาชนะต่าง ๆ รวมกันบริเวณหน้าศาลเจ้าประจำหมู่บ้านและทำพิธีบวงสรวงโดย “หมอเหย้า” หรือ “เจ้าจ้ำ” หรือ “ก้วนเจ้า” ซึ่งจะทำพิธีเลี้ยงไม่ว่าไม้มหายเพื่อสารภีบองมู่ การบูชาองมู่นอกจากการถวายอาหารแล้วยังมีพิธีสำคัญซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาวแสงคือการเดินสาก ลักษณะคล้ายการเล่นลาวกระทบไม้ เป็นการละเล่นที่ใช้กลอง ฉิ่ง แสง มาประกอบจังหวะให้ผู้เล่นร่วมกันร้องรำ เพื่อสร้างความบันเทิงเป็นพิธีกรรมถวายแด่องมู่

เดิมที่ชาวแสงจะเลี้ยงองมู่โดยใช้เนื้อควายเป็นหลัก ปัจจุบันจะใช้เนื้อชนิดอื่นแล้วใช้เนื้อควายแซมก็ได้ แต่หมอเหย้าจะกล่าวถวายองมู่ในพิธีว่าเป็นเนื้อควายที่ถือเป็นเคล็ดตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติมาแต่โบราณและแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการกินดั้งเดิมของคนชาตินี้

พิธีสำคัญอีกอย่างหนึ่งของชาวแสงในบ้านอาจสามารถคือ “พิธีข่มบั้ง” เป็นการละเล่นในงานเผาศพของชาวแสงที่จะใช้บั้งไม้ไผ่ยาว 2 - 3 ปล้อง เจาะทะลุจนเหลือข้อสุดท้ายแล้วนำเก้าอี้จากการเผาศพชาวแสงคนก่อนมาจำนวน 7 ก้อน ใส่น้ำมัน มีผู้ถือบั้ง 1 คน เป็นผู้สวดบริกรรมคาถาเป็นภาษาแสงตามความเชื่อทางไสยศาสตร์เชื่อว่าปลายด้านหนึ่งของไม้ไผ่จะลอยขึ้นมา ในพิธีกรรมจึงต้องใช้อีก 2 คนพยายามข่มปลายบั้งลงไว้

จากการศึกษาของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย นิลอาธิ ยังพบว่าแถบบ้านไผ่ล้อมมีพิธีกรรมเฉพาะที่น่าสนใจคือ “พิธีกรรมเลี้ยงหอย” เพื่อทำนายลักษณะอากาศสำหรับการเพาะปลูก ลักษณะคล้ายพิธีเลี้ยงพิธีโคแรกนาขวัญของไทย แต่ชาวแสงจะใช้หอยขมเป็นสัตว์ในการเลี้ยงทวยแทนพระโค

พิธีกรรมจะเริ่มตอนประมาณช่วง 4 โมงเย็น หรือประมาณ 1 ทุ่มตรงของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ชาวแสงจะนิมนต์พระ 2 รูป และให้พราหมณ์ 3 คน ออกไปหาหอยขม 3 ตัว จากนั้นก็ทำการอัญเชิญหอยเข้าพิธี

หอยทั้ง 3 ตัวที่ใช้เลี้ยงทวยฟ้าฝนสมมติชื่อแทนสภาพอากาศแต่ลักษณะได้แก่ พญาแล้ง พญาท่วม พญากิน (หมายถึงข้าวน้ำสมบุญนดี) โดยผู้ทำพิธีจะวางแผ่นไม้กระดานขนาดประมาณ 50 เซนติเมตร บนพื้นที่ภายในวัดแล้ววางหอยทั้ง 3 ตัวลงบนแผ่นกระดานที่เขียนวงกลมเอาไว้ 3 วง หากพญาหอยตัวไหนออกเดินก่อน แสดงว่าสภาพภูมิอากาศในช่วงปีจะมีลักษณะตามชื่อพญาหอย

เช่น หากพญาแล้งออกเดินก่อนแสดงว่าปีนี้น้ำจะน้อย ชาวแสกจะไม่ทำนาในที่โคกหรือที่สูง ถ้าพญาท่วมเดินก่อนแสดงว่าปีนี้มีฝนตกมากไม่ควรทำนาในที่ลุ่ม แต่ถ้าหากพญาบินออกเดินก่อนแสดงว่า ข้าวน้ำสมบูรณ์ดี สามารถทำนาได้ทั้งที่ลุ่มและที่ดอนเป็นต้น

จากข้อมูลการค้นคว้าทางมานุษยวิทยาเหล่านี้ทำให้ทราบว่าชาวแสกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในสยามช้านานแล้ว แม้จะเป็นกลุ่มชนจำนวนไม่มาก แต่ก็มีเอกลักษณ์ของตัวเอง ทั้งยังพยายามรักษาขนบธรรมเนียมโบราณสืบทอดมาถึงคนรุ่นต่อ ๆ ไปแม้กาลเวลาจะล่วงเลยมานานหลายร้อยปีก็ตาม (หน่อแก้ว เสนพันธ์ อังอิงจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมชาย นิลอาธิ. (วันที่ 8 พ.ค.2551). หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, 8.)

2.2 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่กรณีศึกษา

2.2.1 ที่ตั้งบ้านอาจสามารถ

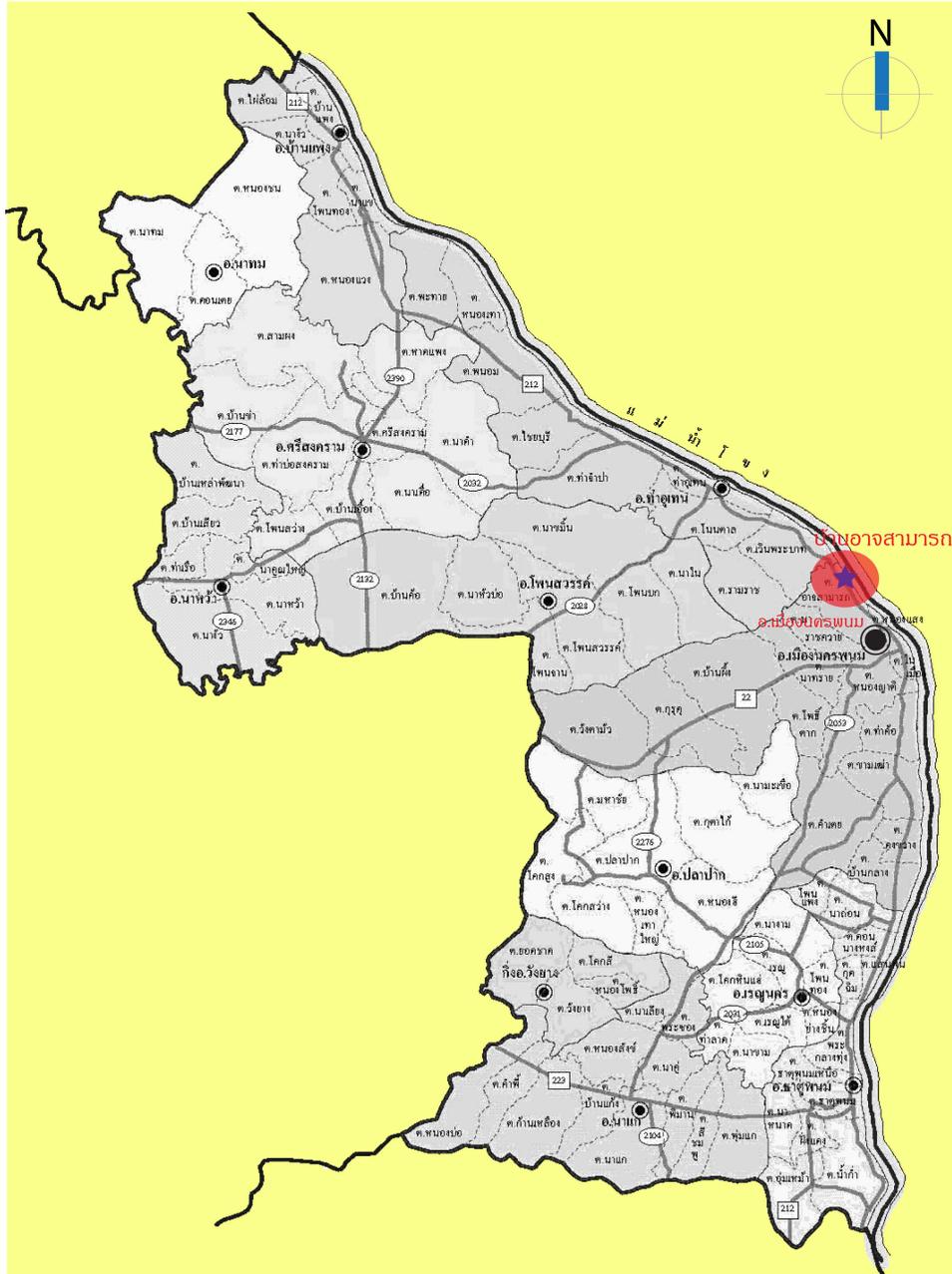
บ้านอาจสามารถ หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ต.อาจสามารถ อ.เมือง จ.นครพนม อยู่ห่างจากตัวเมืองนครพนม ตรงหลักกิโลเมตรที่ 4 ของถนนหมายเลข 212 (นครพนม - ท่าอุเทน) ซึ่งมีความกว้าง 6.50 เมตร มีไหล่ทางข้างละ 2.25 เมตร โดยถนนสายนี้เป็นถนนลาดยางเรียบตลอดเส้นทาง มี 2 ช่องจราจร สามารถเดินทางได้สะดวก

ถ้าเดินทางจากตัวเมืองนครพนม ตามถนนหมายเลข 212 (นครพนม - ท่าอุเทน) จะผ่านมาทางบ้านท่าควาย เขตเทศบาลนครพนมก่อนแล้วจึงเข้าสู่หมู่บ้านอาจสามารถ แต่ถ้าเดินทางมาจากอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ตามถนนหมายเลข 212 (นครพนม - ท่าอุเทน) จะผ่านหมู่บ้านสำราญ ตำบลอาจสามารถ ก่อนที่จะเข้าสู่หมู่บ้านอาจสามารถ

2.2.2 สภาพพื้นที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	: ติดบ้านสำราญ ต.อาจสามารถ อ.เมือง จ.นครพนม
ทิศตะวันออก	: ติดลำน้ำโขงตลอดแนว
ทิศตะวันตก	: ติดบ้านไผ่ล้อม ต.อาจสามารถ อ.เมือง จ.นครพนม
ทิศใต้	: ติดบ้านท่าควาย ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครพนม

ภาพที่ 2.1
ตำแหน่งที่ตั้งของบ้านอาจสามารถ ในจังหวัดนครพนม

หมายเหตุ: <http://www.itourthailand.com/THThailandmap.html>. ไรท์วิวไทยแลนด์, 2552

ภาพที่ 2.2
แผนที่บ้านอาจสามารถ

หมายเหตุ: Google Inc., 2552. (ดัดแปลง)

บ้านอาจสามารถ ประกอบด้วย

หมู่ 5 มี 116 ครัวเรือน (นายชนะ สุสิงห์ กำหนดตำบลอาจสามารถ เป็นผู้ปกครอง)

1. ชอยแดนสำราญ
2. ชอยพิทักษ์ชายแดน
3. ชอยเทพารักษ์
4. ชอยบรมหายโคก
5. ชอยบุตรดีปฐม

หมู่ 6 มี 126 ครัวเรือน (นายสุวิทย์ มีนา ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครอง)

6. ซอยมงคลบุรี
7. ซอยพิทักษ์ประชาชน
8. ซอยชานนุรักษ์
9. ซอยเอกอาษา
10. ซอยหลักเมือง

ภาพที่ 2.3

ผังซอยต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านอาจสามารถ

หมายเหตุ: Google Inc., 2552. (ดัดแปลง) และจากการสำรวจเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2553

2.2.3 สภาพพื้นที่ทั่วไป

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีเพียงบางส่วนที่เป็นเนินเขา สภาพดินเป็นดินทราย ดินจืด ดินผสมกรวดทราย พื้นดินเหมาะแก่การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์และการประมง เช่น การเลี้ยงปลาในกระชัง บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงจะมีตะกอนไหลมาตกค้างในฤดูฝน พอหมดฤดูฝนระดับน้ำลดลง ริมตลิ่งจะอุดมไปด้วยดินตะกอนที่มีแร่ธาตุอาหารของพืช ชาวบ้านจึงนิยมการปลูกผักที่หลากหลายชนิดแบบเกษตรอินทรีย์ โดยมีการแบ่งพื้นที่ทำการเพาะปลูกกันเองตามกำลังที่จะทำได้

2.2.4 อาชีพ

อาชีพหลักคือการเกษตร การเพาะปลูกข้าวและพืชผัก เพื่อบริโภคและซื้อขายกันเอง ในชุมชนและอาชีพรองลงมาคือการประมงเช่น การเลี้ยงปลาในกระชัง บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง การจับปลาน้ำโขงจากธรรมชาติ นอกจากนี้ก็มีประกอบอาชีพรับราชการ ค้าขาย ผู้ใช้แรงงานเป็นต้น

ภาพที่ 2.4

อาชีพการเกษตรและการประมง

หมายเหตุ: จากการสำรวจถ่ายภาพโดยผู้ทำวิจัย (สำรวจเมื่อ 26 สิงหาคม 2552)

2.3 คติความเชื่อในการปลูกเรือน

จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ชาวแสบ้านอาจสามารถยึดถือประเพณี “ฮีดลิบสองคลองลิบลี” เหมือนชนเผ่าอื่น ๆ ในภาคอีสาน

ส่วนคติความเชื่อด้านการปลูกเรือนก็ยังคงยึดถือคล้ายกับชาวอีสานทั่วไปแต่ไม่ได้ยึดหลักปฏิบัติเคร่งครัดมากนัก เช่น ฤกษ์ยามในการปลูกเรือน เสาขวัญ เสาแอก ที่ยังคงยึดหลักไว้บ้าง การหันหน้าบ้านก็จะหันรับกับถนน การเลือกพื้นที่ในการสร้างบ้านนั้นพื้นที่ตรงไหนว่างไม่มีเจ้าของชาวบ้านก็จะจับจองเป็นเจ้าของและสร้างบ้าน

2.3.1 คติเกี่ยวกับฤกษ์เดือน

เกณฑ์ในการหาฤกษ์เดือน มีคติความเชื่อดังนี้

ฝักปลูกเรือน

เดือนเจียง (เดือนอ้าย)	นาคนั้นนอนหลับ หากปลูกเรือนอยู่ มักตาย
เดือนสอง	นาคนอนตื่น ปลูกเรือนอยู่ดี มีสุข
เดือนสาม	นาคหากินอยู่ทางเหนือ มีดี อยู่ฮ้อน ไฟจักไหม้
เดือนสี่	นาคหากินอยู่เฮือน ปลูกเรือนอยู่ดี เป็นมงคล
เดือนห้า	นาคพ่ายครุฑหนีปลูกเฮือนฮ้อนนอก ฮ้อนใจ มีดี
เดือนหก	จะบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สิน เงินทอง มีตรสหายมากแล
เดือนเจ็ด	นาคพ่ายหนีจักได้พรากจากเฮือน มีดี
เดือนแปด	นาคเห็นครุฑ จักได้เสียของ มีฮู้แล้ว
เดือนเก้า	นาคประดับตน ปลูกเฮือนมีข้าวของ กินมีฮู้หมด
เดือนสิบ	นาคถอดเครื่องประดับปลูกเฮือนอยู่เฮ็ญใจ และคนในเฮือน
มักเจ็บไข้	
เดือนสิบเอ็ด	จะเกิดทุกข์ภัย อันตรายต่าง ๆ มักจะมีคนฟ้องร้องกล่าวหา
ตักมีโทษทัณฑ์แล	
เดือนสิบสอง	จักได้ทรัพย์สิน เงินทอง ข้าวของและคนใช้ดีหลีแลฯ

ในหนังสือก้อมของหลวงปู่สาย จารุวรรณุโณ ที่คัดลอกไว้ในใบลานเป็นดังนี้คือ

ปลุกเรือนเดือนอ้าย	จักได้เป็นเศรษฐี มีเงินทองมาก แต่เจ้าเรือนมักอายุไม่ยืน
ปลุกเรือนเดือนยี่	จะเกิดลาภผลมาก ทุกข์จะกลายเป็นสุข ศัตรูจะกลายเป็นมิตร
ปลุกเรือนเดือนสาม	มักจักเกิดภัย มิตรสหาย ญาติพี่น้อง จักเป็นศัตรู
ปลุกเรือนเดือนสี่	จักมีทรัพย์สินเนืองนอง มีมิตรมีสหาย ทุกข์โศกโรคภัยที่มีจะเบาบาง
ปลุกเรือนเดือนห้า	จักเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีความสุขกายสบายใจ
ปลุกเรือนเดือนหก	จักบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สิน เงินทอง มิตรสหายมากนั้แล
ปลุกเรือนเดือนเจ็ด	จะเสื่อมยศ เสี้ยอำนาจ จักเป็นถ้อยเป็นความในโรงศาล เสียเงิน เสียทอง ไฟจักไหม้เรือน
ปลุกเรือนเดือนแปด	จะร้อนใจ ทรัพย์ที่หามาได้ เก็บไว้ไม่คงทน
ปลุกเรือนเดือนเก้า	จะมีความสุขกายสบายใจ มีอายุยืนนาน มีทรัพย์สินมาก
ปลุกเรือนเดือนสิบ	โรคพยาธิจะเบียดเบียนร่างกาย จะถูกจองจำทำโทษ
ปลุกเรือนเดือนสิบเอ็ด	จะเกิดทุกข์ภัยอันตรายต่าง ๆ มีคนกล่าวตู่ถึงกับต้องโทษ
ปลุกเรือนเดือนสิบสอง	จะได้ทรัพย์สิน เงินทอง ข้าวของ ข้าทาสบริวาร ดีแล ฯ

(ที่มา: สุวิทย์ จิระมณี. ประเพณี คติความเชื่อ มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน. กรรมวิธีการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนา เอกลักษณะสถาปัตยกรรมอีสาน, งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.)

2.3.2 ฤกษ์วันปลุกเรือน

ในการหาฤกษ์วันเพื่อปลุกเรือนโบราณได้ทำนายไว้ดังนี้

ปลุกเรือนวันอาทิตย์ 1	ฉิบหายไฟจักไหม้
ปลุกเรือนวันจันทร์ 2	ฮ้อนใจใช้หนาว (บางตำราถือว่าเป็นวันเป็นวันดี)

ปลูกวันอังคาร 3	ไฟจักไหม้
ปลูกเรือนวันพุธ 4	ฮ้อน (บางตำราก็ถือว่าเป็นวันดี)
ปลูกเรือนวันพฤหัสบดี 5	อยู่เย็นใจมีสุข
ปลูกเรือนวันศุกร์ 6	อยู่เย็นใจ
ปลูกเรือนวันเสาร์ 7	ยอมได้ของมากนั้กแล (บางตำราก็ถือว่าเป็นวันไม่ดี)

(ที่มา: สุวิทย์ จิระมณี. ประเพณี คติความเชื่อ มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน. กรมวิชาการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน, งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.)

2.3.3 การถือวันจมนวันฟู

วันจมนและวันฟู โบราณกำหนดวันดีและวันไม่ดีในการหาฤกษ์ยามการจัดงานหรือทำพิธีต่าง ๆ วันจมนเป็นวันชดช้อง วันไม่รุ่งเรือง ไม่สุขกายสบายใจ ส่วนวันฟู เป็นวันรุ่งเรืองเฟื่องฟู เป็นสิริมงคล ในการหาฤกษ์ยามที่ดีให้เลือกเอาวันฟู ซึ่งคนโบราณได้กำหนดวันจมนและวันฟูของแต่ละเดือนไว้ดังนี้

ตารางที่ 2.1

วันจมนและวันฟูของแต่ละเดือน

เดือน	วันจมน	วันฟู
เดือนเจียง	วันศุกร์	วันจันทร์
เดือนยี่	วันเสาร์	วันอังคาร
เดือนสาม	วันอาทิตย์	วันพุธ
เดือนสี่	วันจันทร์	วันพฤหัสบดี
เดือนห้า	วันอังคาร	วันศุกร์
เดือนหก	วันพุธ	วันเสาร์
เดือนเจ็ด	วันพฤหัสบดี	วันอาทิตย์
เดือนแปด	วันอาทิตย์	วันพุธ
เดือนเก้า	วันจันทร์	วันพฤหัสบดี
เดือนสิบ	วันอังคาร	วันศุกร์
เดือนสิบเอ็ด	วันพุธ	วันเสาร์
เดือนสิบสอง	วันพฤหัสบดี	วันอาทิตย์

ที่มา: สุวิทย์ จิระมณี. ประเพณี คติความเชื่อ มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน. กรรมวิธีการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนา เอกลักษณะสถาปัตยกรรมอีสาน,งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.

เมื่อนำเอาฤกษ์เดือน วัน วันจรมวันพุธ มาเปรียบเทียบหาความสอดคล้อง พบว่า เดือนสี่ วันพฤหัสบดีและเดือนหกวันพุธ ถือว่าเป็นฤกษ์ดีในการปลูกเรือนเมื่อมาพิจารณาจะเห็นว่าเป็นช่วงที่ว่างจากการทำนาดินฟ้าอากาศเอื้ออำนวย ไม่มีฝน จึงเป็นที่นิยมปลูกบ้านกันมากกว่าเดือนเก้าวันพฤหัสบดีและเดือนสิบสอง ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน

2.3.4 สถานที่ปลูกบ้านเรือน

คติความเชื่อของคนโบราณมีความเชื่อว่าการตั้งบ้านเรือนให้เลือกเอาชัยภูมิที่เป็นมงคล เช่น

เป็นรูปดугดวงจันทร์ รูปมะนาวตัด รูปเรือสำเภา รูปสี่เหลี่ยมคางหมู นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความสูงต่ำของพื้นที่ที่มีความสูงต่ำไปด้านใดจะเป็นมงคลหรือไม่ ในการศึกษาเรื่องนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากตำราพื้นบ้านและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่กล่าวไว้ไม่เหมือนกัน ซึ่งจะได้นำมาหาความสอดคล้อง

แผ่นดินใดสูง หนได้ ต่ำเหนือ ที่นั่นชื่อว่าไชยะเตดีแล
 สูงหนตะวันตก ต่ำหนตะวันออก ที่นั่นชื่อว่าสะศรีดีแล
 สูงพายัพ ต่ำทักษิณ ที่นั่นชื่อว่าสะศรีดีแล
 ต่ำหริดี สูงอีสาน ชื่อว่าไม่ดีแล
 ต่ำพายัพ สูงภาคเนย์ ชื่อว่าเตโชบ้านเมืองนั้นไม่ดีเป็นไ้พยาริฮ้อนใจ
 ทิศตะวันออกสูง ทิศตะวันตกต่ำ ไม่ดี
 ทิศปัจฉิมสูง ทิศภาคเนย์ต่ำ ดินักแล
 ทิศหริดีสูง ทิศพายัพต่ำ ดีพอใช้
 ทิศทักษิณสูง ทิศอีสานต่ำ ดี
 ทิศปัจฉิมสูง ทิศบูรพาต่ำ ดินักแล
 ทิศทักษิณสูง ทิศอุดรต่ำ ดี

ทิศพายัพสูง ทิศอาคเนย์ต่ำ ดี
 ฝีมือแผ่นดินราบเรียบเสมอกัน อยู่ดีแล
 พื้นที่ทั้งสี่ด้านสูง ตรงกลางต่ำดุจใบบัว ดีแล

(ที่มา: สุวิทย์ จิระมณี. ประเพณี คติความเชื่อ มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน. กรรมวิธีการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนา เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน, งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.)

2.3.5 การปลูกต้นไม้ที่เป็นมงคลแก่บ้านเรือน

ถือว่าไม้ตีนเป็ด ไม้ส้มโอง ไม้จ้าว ไม้แก ไม้หมากโพธิ์ อีสุม ทั้งหลายผูงนี้ มีในบ้านเมืองก็ ดิหาคำวุฒิ (ความเจริญ) บ่ได้แล ฝีมือปลูกเวดบ้านเวดเมืองให้เป็นมงคลแท้ให้เอาต้นกรรณิการ ปลูกก้า (ด้าน) ตะวันออก ไม้สุรภีให้ปลูกก้าอาคเนย์ดี ไม้ม่วงให้ปลูกก้าใต้ดี ไม้กระทิงปลูกก้า พายัพดี ไม้ลมแรงให้ปลูกก้าเหนือ ไม้ขามปลูกทิศตะวันตก ไม้กะเดาปลูกก้าอีสาน ต้นไม้นี้ให้แก่น มีอดีจริง ปลูกอยู่ดีมีสมบัติมาก

อีกตำราหนึ่งกล่าวถึงข้อห้ามการปลูกต้นไม้ไว้ในหนังสือผูก ฝีมือ ไม้ส้มโอง ไม้ตีนเป็ด ส้มโอง จ้าว ทองแค อีสุม ไม้ผูงนี้อย่าอยู่ใกล้เรือนบ่ดีแล พี่น้อง พ่อแม่ ผัวเมีย ลูกเต้าเหือนนั้นจะผิตถิ ยงกันบ่อย่าแลเจ้าเอย

เมื่อพิจารณาคุณลักษณะต้นไม้ที่ห้ามเป็นชนิดยืนต้นมีขนาดใหญ่ซึ่งเป็นไม้เนื้ออ่อน อาจจะหักหรือล้มได้ง่ายเป็นอันตรายแก่คนและบ้านเรือนได้ อีกประการหนึ่งน่าจะเกี่ยวข้องที่ไม่เป็นมงคล เช่น มะรุ้ม ไม้จ้าวหนาม ส่วนไม้ที่ให้ปลูกในบ้านไม้ประดับเช่น ไม้กรรณิการ สุรภี ไม้กระทิง เป็นไม้ประดับชนิดเป็นพุ่มขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก ใช้ประโยชน์ได้ และมีชื่อที่ให้ความหมายเป็นมงคล เช่น ไม้มะขาม (ความเกรงขาม)

(ที่มา: สุวิทย์ จิระมณี. ประเพณี คติความเชื่อ มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน. กรรมวิธีการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนา เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน, งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.)

2.3.6 การหาเสาเรือน

เสาเรือนมีความสำคัญเป็นอันดับแรกการหาเสาต้องเลือกต้นตรง ส่วนเสาที่มีตาเลียกว่าเสาไม่ปลอด (เสามีตำหนิ) เสาที่ไม่มีตาเรียกว่าเสาปลอด ตาของเสาบางอย่างมีคุณและโทษ คนโบราณได้วางหลักในการพิจารณาถึงการเลือกเสาที่จะนำมาสร้างเรือนดังนี้

- เสาที่มีตาตำแหน่งไม่ดีได้แก่

ตาเปิดสับ (เปิดไขว้)	เสามีตาเสมอพื้นดิน
ตาไก่ตอด (ไก่จิก)	เสามีตาสูงระดับดินหนึ่งคืบ
เสาหมูสี	เสามีตาสูงพื้นดินประมาณหนึ่งศอก
ตาเอียงหมอน	เสามีตาเรียงกัน (ตาเรียงหมอน) เหมือนรูปหมอน
ตาฮับขาง (ตารับรอด)	เสามีตารับ หรือ ใต้รอด
ตาฮับซื่อ (ตารับซื่อ)	เสามีตารับหรือใต้ซื่อ
ตาหยวกกล้วย	เสามีลายยาวเหมือนกาบกล้วย
ตาอมมอน	เสามีตากลม ๆ อมแก่นหรือเปลือก

เสาที่มีตาที่ไม่ดีดังกล่าวให้จัดการเลาะตาเสาออกแล้วเอาขันอดเสียแล้วเขียนพระเจ้าห้าพระองค์ คือ นโมพุทธายะ ลงที่ตาเสาจะไม่มีเสนียดจัญไร นำเอามาใช้ได้

- ตาเสาที่ดีได้แก่

ตากันหอย	เสามีตาลายขดม้วนคล้ายกันหอย
ตาดาวเรือง	เสามีตาเล็กเป็นนมหนูมีทั่วไปตามเสา

- ลักษณะเสาเรือนที่ดี

ต้นเสา กลางเสา ปลายเสา มีขนาดเสมอกันดีนักแล

ต้นเสาใหญ่ปลายเสาเล็ก เป็นเสาดัวเมียดี

ลักษณะอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากนี้เป็นเสาไม่ดี

คติความเชื่อเกี่ยวกับการหาเสาเรือนตามลักษณะดังกล่าวมาแล้ว ในปัจจุบันเสื่อมความนิยมเนื่องจากขาดแคลนไม้ซึ่งไม่มีโอกาสเลือกตามคติความเชื่อดังกล่าวได้

(ที่มา: สุวิทย์ จิระมณี. ประเพณี คติความเชื่อ มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน. กรมการศึกษานอกโรงเรียน สหประชากรมหาวิทยาลัย. ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน, งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.)

2.3.7 ความเชื่อเกี่ยวกับการปลุกเรือน

- การขุดหลุม สมมติชื่อคนขุดหลุมตามจำนวนเสาที่เป็นสิริมงคลเช่น แก้ว เงิน ทองคำ ดี มี สุข ยืน กั้นหลุมใส่หิน ใบตุม ใบยอ

- การกำหนดเสาแฮก (แรก) เสาขวัญ จะยึดเสาคู่ในทางตะวันออก เสาแฮกจะอยู่ด้านในซึ่งเป็นด้านขยายตัวเรือนออกเป็น เฉลียง ซาน ถ้ากรณีหันหัวนอนไปทางทิศใต้ตำแหน่งเสาแฮก เสาขวัญจะสลับกันกับเสาลักษณะแรก การเลือกเสาคู่นี้ต้องเลือกเสาที่ดี

- วิธีผูกเสาแฮก เสาขวัญ การผูกเสาจะใช้สิ่งที่เป็นมงคลและที่มีความหมายเป็นศรีแก่เรือนและผู้อยู่อาศัยให้มีความเป็นสิริมงคลเช่น ใบยอ ใบตุม ยอดอ้อย กล้วย ไซใส่เงิน ทอง อัก (เครื่องมือสำหรับเก็บด้ายทอผ้า)

- การโสก (ถูกโสก) หมายถึงสัดส่วนกว้างยาว สูง ที่เป็นสิริมงคล ถ้าดีเรียกว่า ถูกโสก ถ้าไม่ดีเรียกว่าไม่ถูกโสก จึงมีส่วนกำหนดขนาดกว้างยาวของเรือนอีกด้วย ส่วนที่นิยมโสกเช่น การโสก เสาเรือน กะทอเรือน (พริ้ง) ซึ่งคำโสกแต่ละชนิดมีความแตกต่างกันเช่นคำโสกเสาเรือนดังนี้

สุขโข	(อยู่เย็นเป็นสุข)
โจโร	(โจรเบียดเบียน)
สิทธิลาภ	(สำเร็จด้วยลาภยศ)
มัจจุ	(ความตาย)

- วิธีโสก วัดความยาวของเสาโดยใช้เท้าเจ้าของเรือนทาบ แล้วนับตามลำดับ ย้อนกลับต้นใหม่ ต้องการให้ตกข้อดีข้อใดให้เอาสิ่งนั้น

- วิธีหาโสกเรือนโดยใช้เศษ

วิธีทำ ศอกกะทอทางยาวได้เท่าใด เอามาตั้งศอกกะทอทางขวาง เอามาบวก เอา

3 คูณ 8 หาร ได้เท่าใดดูตามเศษ

เศษ 0 นายเป็นผีมรณา

เศษ 1 เรือนเป็นมงคล

เศษ 2 อยู่ร้อนเท่าตาย (เดือดร้อน)

เศษ 3 นอนกินสุขเท่าข้าว (ตลอดชีวิต)

เศษ 4 กั้นถง (ถูก) ฮั่วเป็นฐู

เศษ 5 สาวชิงชู้หม้อก

เศษ 6 ป่วยเสียชีวิต

เศษ 7 มีข้าวของเหลือหลาย ผู้ชู้ย้ายเกิดเป็นดี

- การใช้ยันต์แก้ความแข็ง หมายถึงความอับมงคลความอาถรรพ์ของไม้ โดยเขียนยันต์ลงบนต้นเสา ปลายเสากะทอด (พริ้ง)

(ที่มา: สุวิทย์ จิระมณี. ประเพณี คติความเชื่อ มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน. กรรมวิธีการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน, งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.)

2.3.8 คติความเชื่อเกี่ยวกับการวางตัวอาคาร

ความเชื่อเกี่ยวกับการวางตัวอาคาร จากการสอบถามประกอบกับการสำรวจจะพบว่า ในปัจจุบันคติความเชื่อเรื่องนัยยังเชื่อถือและปฏิบัติกันตลอดมาได้แก่

การวางตัวเรือน จะวางหันหน้าจั่วตามทิศตะวันออก - ตก การวางขวางตะวันหรือแนวหลังคา เหนือ - ใต้ถือว่าไม่เป็นมงคล ถ้าพิจารณาด้วยเหตุผลในการวางแนวหลังคาขวางตะวัน จะทำให้เรือนพักอาศัยหันด้านข้างออกรับแสงอาทิตย์เกือบตลอดวัน ประกอบกับสภาพภูมิอากาศอีสานแห้งแล้งและอุณหภูมิสูงมากจะทำให้อากาศร้อนอบอ้าว ไม่เหมาะแก่การพักอาศัย คติความเชื่อนี้อาจจะสนองความต้องการดังกล่าวก็เป็นได้

(ที่มา: สุวิทย์ จิระมณี. ประเพณี คติความเชื่อ มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน. กรรมวิธีการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน, งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.)

2.4 ลักษณะเรือนอีสาน (เฮือนอีสาน)

องค์ประกอบและเนื้อที่ใช้สอยของเฮือนอีสาน มีส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. เฮือนใหญ่ (เรือนใหญ่) ส่วนมากมักจะมีความยาว 3 ช่วงเสา ใต้ถุนโล่งซึ่งเรียกว่าเฮือน 3 ช่อง (เรือน 3 ห้อง) ชั้นบนมี 3 ส่วน คือ

1.1 ห้องเปิง เป็นห้องนอนของลูกชายมักไม่กั้นห้องด้านหัวนอนมีหิ้งประดิษฐานพระพุทธรูปหรือสิ่งเคารพบูชา เช่น เครื่องราง ของขลัง เป็นต้น

1.2 ห้องพ่อ แม่ บางที่อาจกั้นเป็นห้องหรือบางที่ก็ปล่อยโล่ง

1.3 ห้องนอนลูกสาว มีฝา กั้นหรือประตูในกรณีมีลูกเขยจะให้นอนห้องนี้ภาษาอีสานเรียกห้องส้วม ถ้าเป็นสุภาพภาษาอีสานเรียก ถาน ส่วนลูกชายจะย้ายไปนอนนอกชานที่มีหลังคาคลุม

ส่วนชั้นล่าง อาจใช้สอยได้อีกกล่าวคือ กั้นเป็นคอกวัวควาย ตั้งแคร่นอนพักผ่อนในตอนกลางวัน และทำหัตถกรรมจักรสานถักทอของสมาชิกในครอบครัวเก็บอุปกรณ์การทำนาทำไร่ เช่น จอบ เสียม คราด ตลอดจนเกวียน เป็นต้น

2. เกย (ชานโล่งมีหลังคาคลุม) เป็นพื้นที่ลดระดับลงมาจากเรือนนอนใหญ่ มักใช้เป็นที่รับแขก ที่รับประทานอาหาร และใช้เป็นที่หลับนอนของลูกชายและแขกหรือที่กลับมาจากงานบุญในตอนค่ำคืนส่วนของใต้ถุนจะเตี้ยกว่าปกติ ซึ่งอาจใช้เป็นที่เก็บฟืนหรือสิ่งของที่ไม่ใหญ่โตนัก

3. เรือนแฝด เป็นเรือนตรงจั่วเช่นเดียวกับเรือนนอน ในกรณีที่พื้นที่ทั้งสองหลังเสมอกัน โครงสร้างทั้งคานพื้นและซื่อหลังคาจะฝากไว้กับเรือนนอน แต่หากเป็นเรือนแฝดลดพื้นลงมามากกว่าเรือนนอนก็มักเสริมเสมารับคานไว้อีกแถวหนึ่งต่างหาก

4. เรือนโข่ง มีลักษณะเป็นเรือนทรงจั่วเช่นเดียวกับเรือนนอนใหญ่ แตกต่างจากเรือนแฝดตรงที่ โครงสร้างของเรือนโข่ง จะแยกออกจากเรือนนอนโดยสิ้นเชิง สามารถรื้อถอนออกไปปลูกใหม่ได้โดยไม่กระทบกระเทือนต่อเรือนนอนการต่อเชื่อมของชายคาทั้งสองหลังใช้รางน้ำ โดยใช้ไม้กระดาน 2 แผ่น ต่อกันเป็นรูปตัววีแล้วอุดด้วยชั้นผสมซีเมนต์ ในกรณีที่เรือนไม่มีคร้วก็สามารถใช้พื้นที่ส่วนเรือนโข่งนี้ทำครัว ชั่วคราวได้

5. ชานแดด เป็นบริเวณนอกชานเชื่อมระหว่างเกย เรือนแฝดกับเรือนไฟ มีบันไดขึ้นด้านหน้าเรือน มี “ฮ้างแ่องน้ำ” (ร้านหม้อน้ำ) อยู่ตรงขอบของชานแดด บางเรือนที่มีบันไดขึ้นลงทางด้านหลังจะมี “ชานมน” ลดระดับลงไปเล็กน้อยโดยอยู่ด้านหน้าของเรือนไฟ เพื่อใช้เป็นที่ล้างภาชนะตั้งโองน้ำและวางกระบะปลูกพืชผักสวนครัว

6. เือนไฟ (เรือนครัว) ส่วนมากจะเป็นเรือน 2 ช่วงเสามีจั่วโปร่งเพื่อบายควันไฟ ฝานิยมใช้ไม้ไผ่สานลายทแยงหรือลายขัด

7. เล้าข้าว (ยุ้งข้าว) ลักษณะยกใต้ถุนสูงพอดีกับการเทียบเกวียนเพื่อขนข้าวเปลือกเข้ายุ้งข้าวได้ สามารถเก็บข้าวเปลือกให้นานเป็นปี จนถึงหน้าทำนาใหม่ ใต้ถุนเล้าข้าวส่วนมากจะเป็นคอกเปิด ไก่ ทั้งนี้จะให้เปิด ไก่ เก็บกินข้าวเปลือกมาเป็นอาหาร

เขื่อนอีสานและการวางผัง

การวางผังของเขื่อนอีสานร่วมกับทฤษฎีความเชื่อจะวางอาคารด้านกว้างไปทางทิศ ตะวันออก - ตก อาคารด้านยาวหันไปทางทิศเหนือ - ใต้ ซึ่งตรงกับทฤษฎีการวางผังอาคาร สมัยใหม่ที่คำนึงถึงทิศทางแดดและฝน ดังนี้

1. เขื่อนใหญ่ จะวางอาคารด้านจั่วทิศตะวันออก - ตก (ปลูกร่องตะเวนเดือนหกคือ เดือนที่ร้อนที่สุด) ประตูเข้าเขื่อนใหญ่มี 2 ประตู ห้องเปิง (ที่บูชาพระและห้องลูกชาย) อยู่ทางทิศ ตะวันออก การนอนหันหัวนอนไปทางทิศใต้หรือทิศเหนือ ห้องพ่อ - แม่อยู่ตรงกลาง ห้องนอนลูก สาว (ห้องส้วม) อยู่ทิศตะวันตก

2. เขื่อนโข่ง เกย เขื่อนแฝด ส่วนมากอยู่ทางทิศใต้หรือทิศเหนือของเขื่อนใหญ่

3. ชานแดดแยกได้ดังนี้

3.1 เขื่อนอีสานที่ไม่มีเขื่อนไฟ อ่างแอ่งน้ำ ส่วนมากจะทำครัวในเรือนโข่ง เขื่อนเกย และเขื่อนแฝด ด้านทิศตะวันออก มีคันไถเดียวจะหันทางลงไปทางทิศเหนือ

3.2 เขื่อนอีสานที่มีเขื่อนไฟ อ่างแอ่งน้ำ ชานแดดจะเป็นบริเวณเชื่อมระหว่างเขื่อน โข่ง เขื่อนเกยเขื่อนแฝด และเขื่อนไฟ อ่างแอ่งน้ำด้านข้าง (ทิศเหนือ - ใต้) หรือทิศตะวันตกมีคันไถ เดียว ในกรณีจะเพิ่มเนื้อที่ใช้สอยของชานแดดให้มากขึ้นจะวางชานพร้อมคันไถเพิ่มอีกแห่งไว้ทาง ทิศตะวันออกของเขื่อนจะทำให้ชานแดดเพิ่มขึ้นเป็นสองแห่งด้วยกันคือ ชานแดดและคันไถหน้า บ้าน (ทิศตะวันออก) ใช้ประโยชน์ในตอนเย็น ชานแดดและคันไถหลังบ้าน (ทิศตะวันตก) ใช้ ประโยชน์ทานอาหารในตอนเช้า

ลักษณะพิเศษของช่วงเสาของชานแดดเป็นช่วงเสาอิสระจากเขื่อนใหญ่และเกย ทั้งนี้ ได้ใช้เสาที่เหลือจากปลายเสาของเสาใหญ่ที่มาทำเสาจึงมีขนาดเสาเล็กกว่า สามารถขยายความ กว้างยาวของชานได้ทั้งสี่ด้าน อิสระไม่ขึ้นกับช่วงเสาของเขื่อน

(ที่มา: วิชิต คลังบุญคลอง และไพโรจน์ เพชรสังหาร. เขื่อนอีสาน. กรมวิชาการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน, งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.)

2.5 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ศิริพรรณ ซ้ายกลาง. (2547). หมู่บ้านวัฒนธรรมชนเผ่าไทยแสก บ้านอาจสามารถ ต.อาจสามารถ อ.เมือง จ.นครพนม.

เป็นหนังสือที่รวบรวมข้อมูลและข้อคิดเห็นของผู้รู้เกี่ยวกับชนเผ่าไทยแสกเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิต วัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนให้หมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม ในหนังสือประกอบไปด้วย

ประวัติความเป็นมา ความว่า ชาวแสกเดิมอยู่แถบ 12 ปันนา ต่อมาอพยพมาทางใต้ อาศัยอยู่ทางเมืองวินห์ เมืองรอง และเมืองเว้เป็นดินแดนที่ติดต่อกับประเทศเวียดนาม ชาวแสกตั้งตน เป็นอิสระไม่ได้ขึ้นกับใคร ต่อมาชาวญวนพยายามเข้ามารบกวณชาวแสกอยู่ตลอดเวลา จนชาว แสกตกอยู่ภายใต้การปกครองของพวกญวน ด้วยความไม่พอใจต้องอพยพลงมาทางใต้ มาตั้งถิ่นฐาน ที่ลาวและได้อพยพมายังบ้านอาจสามารถปัจจุบันนี้

ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านชาวแสก บ้านอาจสามารถ ทั้งเรื่อง สภาพที่ตั้ง การ ปกครองภายในหมู่บ้าน อาชีพต่าง ๆ เช่น อาชีพประมง เช่น การจับปลาในแม่น้ำโขง การเลี้ยงปลา ในกระชัง การเกษตร เช่น การเพาะปลูกพืชผัก การปลูกข้าว ซึ่งอาชีพดั้งเดิมของชาวไทยแสกตอน มาตั้งถิ่นฐานแรก ๆ ก็จะเป็นอาชีพประมงหาปลาและอาชีพพร่อนทองในแม่น้ำโขง ปัจจุบันนี้ความ อุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติของน้ำขาดหายไป อาชีพพร่อนทองจึงหายไป

วัฒนธรรมของชาวแสก ประกอบไปด้วย ทางภาษาแสกที่เป็นเอกลักษณ์มีภาษาพูด แต่ไม่มีภาษาเขียน การแต่งกาย วัฒนธรรมความเป็นอยู่และอาหาร

ด้านความเชื่อและพิธีกรรม ชาวแสกเชื่อและเคารพผีบรรพบุรุษ ในหมู่บ้านจึงมีศาล เจ้าเดนหัวของมู สำหรับผู้มาร่วมพิธีบวงสรวง ซึ่งก็จะมีกัณฑ์เป็นผู้ดูแลรักษา และเป็นสื่อกลางใน การทำพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับของมู พิธีกรรมกินเตดเตน มีการละเล่นแสกเต้นสาก

พณิฐา ยงพิทยาพงศ์ วีระศักดิ์ จุลดาชัย ภาวดี พันธรักษ์. (2548). การศึกษาเอกลักษณ์ชนเผ่าไทย แสกแถบลุ่มแม่น้ำโขง เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเพื่อการท่องเที่ยว กรณีศึกษา: บ้าน อาจสามารถ ตำบลอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครพนม.

เนื้อหาของงานวิจัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบท เอกลักษณ์ ศักยภาพด้านต่าง ๆ ของชนเผ่าไทยแสก โดยเน้นการรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าไทยแสก รวมทั้งให้ สมาชิกชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนให้คงอยู่คู่กับชุมชนและเตรียม

ความพร้อมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบชุมชนมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อพัฒนาท้องถิ่น ผลการวิจัย พบว่า ชุมชนไทยแสก เป็นชนเผ่าพื้นเมืองจำพวกข่า มีภาษาพูดเป็นของตนเอง อยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาไท - กะได แต่ไม่มีภาษาเขียน ที่ตั้งถิ่นฐานเป็นทำเลที่มีทั้งแม่น้ำโขงและทิวเขา รวมทั้งเกาะกลางแม่น้ำโขงของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่สวยงาม การแต่งกายของชนเผ่าไทยแสกจะมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยเป็นเสื้อผ้าที่ทำจากผ้าฝ้ายทอมือและย้อมคราม ด้านพิธีกรรมเนื่องจากชนเผ่าไทยแสกมีการนับถือผีและบรรพบุรุษ จึงมีพิธีกรรมมากมาย เช่น พิธีกินเตตเตน พิธีสะเดาะเคราะห์ ส่วนบุญประเพณีจะมีการจัดบุญประเพณีตาม “ฮีตสิบสอง” คล้ายกับชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ ชาวไทยแสกมีกิจกรรมการเล่นที่เป็นเอกลักษณ์ของตน เช่น การเล่นแสกเต็นสาก การเล่นบั้งขิ้นนอกจากการเล่นแล้วยังมีเพลงของชุมชนไทยแสกอีกมากมาย เพราะมีครุภูมิปัญญาในด้านการแต่งเพลงอยู่ในชุมชน ศักยภาพชุมชนไทยแสก บ้านอาจสามารถ เป็นชุมชนที่มีศักยภาพมาก นับตั้งแต่โครงสร้างพื้นฐานด้านต่าง ๆ การอยู่ใกล้ตัวเมือง เพียง 3 กิโลเมตร มีความสะดวกสบายทั้งไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ตตำบล รถโดยสารประจำทาง สามารถเดินทางได้ทั้งทางบกและทางน้ำ ทางด้านเศรษฐกิจนับว่าเป็นชุมชนที่มี 2 ศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจดี เพราะสมาชิกชุมชนมีการเลี้ยงปลาในกระชังที่หลากหลายชนิด การจับปลาจากธรรมชาติ การเกษตรกรรมริมฝั่งแม่น้ำโขง มีการผลิตภัณฑน้ำดื่มของชุมชน มีสถานอนามัยและกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน รวมทั้งชมรมผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มดูแลระบบสาธารณสุขของชุมชน ส่วนความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจะมีอาสาสมัครรักษาความปลอดภัยประจำหมู่บ้านคอยเป็นเวรยามรักษาการณ์สม่ำเสมอ ชาวไทยแสกเป็นผู้มีอัธยาศัยดี มีความเป็นกันเอง มีแววตาที่เป็นมิตร มีภาษาแสกที่เป็นเสน่ห์ มีอาหารที่ประกอบขึ้นจากปลาน้ำโขงและสมุนไพร รวมทั้งผักปลอดสารพิษจากสวนเกษตรอินทรีย์ที่มีรสชาติอร่อย มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย มีความสามารถที่จะรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ เพราะชาวไทยแสกมีความร่วมมือร่วมใจกันสูง เช่น การทำความสะอาดถนน ตลอดจนริมน้ำในบริเวณใกล้บ้านของแต่ละคน โดยทำเป็นกิจวัตร หลังจากโครงการวิจัยเสร็จ พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างชัดเจน โดยจะเห็นได้ว่าชาวไทยแสกได้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมของตนเองจนสามารถจัดตั้งเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมไทยแสกได้สำเร็จ มีการรื้อฟื้นกิจกรรมการเล่น ทำรำต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่และมีการเตรียมการโครงสร้างพื้นฐานด้านต่าง ๆ ไว้รองรับการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนไทยแสก

สมชาย นิลอาทิ. (2532). การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของเรือนอีสาน กรณีศึกษาบ้านหนองขาม จ.กาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ภาคศึกษามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เนื้อหาที่มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาการสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของเรือนอีสาน โดยใช้บ้านหนองขาม กาฬสินธุ์ เป็นกรณีตัวอย่างในการศึกษา ด้วยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสังเกต สัมภาษณ์โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ในชุมชนหมู่บ้านตามโอกาส ทั้งในยามปกติ เมื่อมีเทศกาลงานบุญประเพณี และช่วงที่ชาวบ้านประกอบอาชีพตามฤดูกาลประกอบกับการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า มีการแยกครัวเรือนออกจากครอบครัวในเรือนใหญ่ไปอยู่กันเป็นครอบครัวเดี่ยวด้วยการสร้างตบต่อเล้าหรือเห้าเป็นเอกเทศมีอิสระทางเศรษฐกิจเป็นของตัวเอง โดยมีเป้าหมายหลักที่จะต้องสร้างเรือนใหญ่ของตนเองให้ได้ เพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในครอบครัวและค่านิยมของสังคมที่จะบ่งบอกสถานภาพได้ แล้วจากนั้นก็จะมีครอบครัวใหม่แยกครัวเรือนออกไปอีกเป็นวงจรเป็นเหมือนวงจรเช่นนี้เรื่อยไป แม้ภายหลังจะมีการเปลี่ยนความปรารถนาอันสูงสุดจากเรือนใหญ่มาเป็นเรือนบังกะโล เรือนกระเป่า เรือนไทยใหญ่ และเรือนซาอูกันบ้าง ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจและสถานภาพในสังคมก็ตามแต่ เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงทางด้านลักษณะรูปแบบของเรือนพักอาศัยเท่านั้น แต่โครงสร้างของเรือนพักอาศัยที่ยังคงดำรงอยู่ได้ เพราะยังสามารถตอบสนองประโยชน์ใช้สอยด้านต่าง ๆ ของโครงสร้างระบบครอบครัวได้ และยังมีเชื่อหลายอย่างเป็นเครื่องตอกย้ำสนับสนุนให้มีการสืบทอดต่อไป

จันทนีย์ วงศ์คำ. (2545). พัฒนาการเรือนกะเลิง: กรณีศึกษาบ้านหนองหนาว จังหวัดมุกดาหาร. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาสถาปัตยกรรม, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เนื้อหาเป็นการศึกษาถึงการพัฒนารูปแบบของเรือนกะเลิง บ้านหนองหนาว อ. ดงหลวง จ. มุกดาหาร เพื่อมุ่งหมายเข้าใจถึงทิศทางและรูปแบบของการพัฒนารูปแบบเรือนรวมถึงปัจจัยที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น และเพื่อค้นหาว่าการสร้างเรือนในช่วงเวลาใดที่สามารถสะท้อนลักษณะดั้งเดิมของเรือนในชุมชน วิธีศึกษาเน้นการสำรวจภาคสนามและการวิเคราะห์ทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยการใช้กรอบการศึกษาที่ยึดกับระยะเวลาการสร้างเรือนเป็นหลัก ซึ่งแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา คือเรือนกลุ่มใหม่ (0 - 30 ปี) เรือนกลุ่มกลาง (31 - 60 ปี) และเรือนกลุ่มเก่า (61 - 110 ปี)

ผลการศึกษพบว่ารูปแบบเรือดั้งเดิมของกะเลิงบ้านหนองหนาวคือ เรือนเกยแบบ เรือนอีสาน โดยกลุ่มเรือดั้งเดิมที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบดังกล่าวได้ชัดเจนที่สุดคือ เรือนกลุ่ม กลาง และพบว่ากลุ่มเรือนอายุน้อยกับเรือนกลุ่มเก่ามีการซ่อมแซม ต่อเติมและดัดแปลง รวมไปถึง การใช้วัสดุที่มีอายุการใช้งานสั้นทำให้ระยะต่อมามีการเปลี่ยนวัสดุและวิธีการใช้แบบเดียวกับ เรือนอายุน้อย

การพัฒนาที่เด่นชัดมี 2 ด้าน คือ พัฒนาการในด้านรูปทรงของเรือดั้งเดิม โดยมีแนวทางใน การเปลี่ยนแปลงจากรูปทรงเรือดั้งเดิมสู่รูปทรงในเรือนกลุ่มใหม่ ส่วนอีกด้านคือการพัฒนาการใน ผังเรือดั้งเดิม พบว่าแม้รูปแบบและรูปทรงเรือนภายนอกโดยรวมจะแตกต่างกันแต่ลักษณะผังเรือดั้งเดิม และ การใช้สอยส่วนต่าง ๆ ยังคงคล้ายเดิม ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อด้านต่างๆ ที่ส่งผลมายังตัวเรือดั้งเดิม เช่น ทิศการวางเรือดั้งเดิมและการวางตำแหน่งพื้นที่ใช้สอยต่าง ๆ แนวโน้มของพัฒนาการเรือดั้งเดิมพบว่ายังคง รูปแบบผังเรือดั้งเดิมโดยมีขนาดและสัดส่วนเรือดั้งเดิมที่ใหญ่โคขึ้น แต่ยังคงเป็นเรือดั้งเดิมได้ถูกละเลย มากกว่าจะเปลี่ยนเป็นเรือดั้งเดิมที่บ เนื่องจากมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะชีวิต วัฒนธรรม ความเป็นอยู่และลักษณะสังคมเกษตรกรรมที่ยังเด่นชัด

การทดลองการออกแบบเรือดั้งเดิมร่วมสมัย แยกเป็น 2 แบบ คือเรือดั้งเดิมร่วมสมัย ประเภทได้ถูกละเลยสำหรับใช้เป็นตัวแทนกลุ่มเรือดั้งเดิมที่มีการใช้งานแบบดั้งเดิม และเรือดั้งเดิมได้ถูกละเลย ที่บสำหรับเรือดั้งเดิมที่มีแนวโน้มความต้องการที่เพิ่มขึ้นและมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นแบบเมือง การ นำเสนอแนวทางการสร้างสรรค์เรือดั้งเดิมร่วมสมัยครั้งนี้เป็นการทดลองผสมผสานข้อมูลการศึกษาวิจัย กับแนวคิดในการออกแบบ เพื่อสร้างอาคารพักอาศัยที่สะท้อนรูปแบบเรือดั้งเดิมและเอกลักษณ์ของ ชุมชนได้ โดยสามารถตอบสนองวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ปัจจุบัน

นภดล ตั้งสกุล และจันทิพย์ วงศ์คำ. (2548). คติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้างเรือดั้งเดิม พื้นบ้านและชุมชนผู้ไท. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมกลุ่มน้ำโขง, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เนื้อหากล่าวถึงการศึกษาคติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้างเรือดั้งเดิมพื้นบ้าน และชุมชนผู้ไท เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัยชุด ชุมชนและเรือดั้งเดิมผู้ไท: รูปแบบและนิเวศวิทยา วัฒนธรรมการอยู่อาศัย ทำกรณีศึกษา 6 ชุมชน ที่สามารถครอบคลุมและเป็นตัวแทนของลักษณะ ชุมชนผู้ไทได้ นำไปสู่การศึกษาเปรียบเทียบแต่ละชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ในการสืบค้นเพื่อให้ เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและธรรมชาติของผู้ไทในอดีต ที่ล้วนสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกับ กระบวนการทางวัฒนธรรมการอยู่อย่างแนบแน่น ทั้งในลักษณะนามธรรมและรูปธรรม “เรือดั้งเดิม”

เป็นเครื่องหมายแห่งพลังและความรุ่งโรจน์ของผู้อยู่ในโลกทัศน์ผู้ไท โดยมีพิธีกรรมเป็นเครื่องมือ กำหนดความหมายในเชิงคติสัญลักษณ์แฝงอยู่ในทุกชั้นตอนตั้งแต่เริ่มต่อเนื่องไปจนเสร็จสมบูรณ์ โดยยังคงเชื่อมโยงมีอิทธิพลต่อระเบียบทางสังคมและประเพณีในการปฏิบัติจนกลายเป็นเงื่อนไขที่ ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

เนื่องจากข้อมูลส่วนมากไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร กระบวนการศึกษา ภาคสนามในด้านคติความเชื่อในงานวิจัยชิ้นนี้ ได้จากการสัมภาษณ์ประชากรในชุมชนผู้ไทเป็นหลัก จากข้อมูลพบว่า “คติความเชื่อ” นั้นเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดกรอบ แนวคิดและระบบ สังคม ผ่านทางวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรม สะท้อนในวิถีชีวิตและพฤติกรรม โดยในพื้นที่ ศึกษาทั้ง 6 ชุมชนนั้นแม้ลักษณะทางกายภาพของชุมชนและบ้านเรือนอาจมีความต่างกันไป แต่ กลับพบว่ามีการบวมนแนวคิดในการแสดงความหมายสิ่งต่าง ๆ เชิงสัญลักษณ์คล้ายและสอดคล้อง กัน เช่น การจัดแบ่งพื้นที่เรือนตามการใช้งาน สถานะทางสังคมและลักษณะความรับผิดชอบใน ครอบครัว นอกจากนี้พบนัยของวิธีการให้ความหมายสิ่งที่อยู่แวดล้อมในทำนองเดียวกัน เช่น การใช้สิ่งที่มีชื่อมงคลใช้ในพิธีกรรม หรือวิธีการใช้สัดส่วนของผู้เป็นเจ้าของเรือนในการหาขนาดเรือน ที่ สำคัญคือ การถือผีเดียวกัน ซึ่งหากมีการละเมิดผู้อื่นจะทำให้เกิดความวิบัติกับตนเองได้ นับเป็น ภูมิในการจัดการวางรากฐานและระบบสังคม เพื่อให้ผู้อาศัยประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องตาม จารีตประเพณี

การศึกษาคติความเชื่อที่มีผลต่อการปลูกสร้างเรือนและชุมชนผู้ไทได้สะท้อนให้เห็น ความสำคัญของโลกทัศน์และความต้องการที่อยู่เหนือสภาวะทางกายภาพ แต่ปัจจุบันการมุ่ง พัฒนาพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ในประเทศที่เน้นเฉพาะมิติด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพเป็นหลัก ซึ่งก่อ ความเสียหายต่อวัฒนธรรมการอยู่อาศัยและสภาพทางสังคม สะท้อนในวิธีการปรับตัวของคนใน ชุมชนเพื่อให้ตอบสนองกับสภาพบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

กรมการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). สัมมนา เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร.

- วิวัฒน์ เตมีพันธ์. (2530). แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เนื้อหากล่าวถึง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง รูปแบบอาคารที่ชาวบ้านสร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นและเน้นเฉพาะ อาคารบ้านพักอาศัย ซึ่งมีลักษณะแปรเปลี่ยนไปตามลักษณะของวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และ ดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นได้ให้บทเรียนแก่ผู้ศึกษาและเข้าใจ

สภาพแวดล้อมของสังคม ได้ชัดเจนขึ้นเพราะสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของประชาชนชน นอกจากนั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงการแก้ปัญหาในกระบวนการออกแบบที่ตรงไปตรงมาและชัดเจนสนองความต้องการได้อย่างเหมาะสม สำหรับแนวทางการศึกษามี 2 แนวทางดังนี้ คือ

แนวทางแรกเป็นแนวทางศึกษาที่แสวงหาแรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อสะสมและเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่ตัวเอง จะท่องเที่ยวแสวงหาข้อมูลไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ วิธีนี้เรียกได้ว่าวิธีเป็นระบบที่ไม่เป็นระบบ ซึ่งผู้วิจัยต้องมีประสบการณ์และการสร้างสรรค์ในตัวสูง

แนวทางที่สองเป็นแนวทางที่ต้องการค้นคว้าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นด้วยระบบวิธีการศึกษาที่เป็นระบบและเป็นขั้นตอนมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาค้นคว้าให้เห็นถึงคุณค่าต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. (2530). สังเขปความ การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ในภาคอีสาน เนื้อหา กล่าวถึง อีสานนั้นเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อหลายหมื่นปีมาแล้ว เช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ ของไทย ประมาณ 65,000 – 12,000 ปีมาแล้วนั้นโลกเรายังอยู่ในช่วงยุคน้ำแข็งครั้งที่ 4 แต่ภูมิภาคอาเซียนอันรวมถึงประเทศไทยและภูมิภาคของอีสานนั้นกลับเป็นบริเวณพื้นที่ปลอดน้ำแข็ง มีอากาศอบอุ่นกว่าบริเวณอื่น ๆ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเหมาะที่จะเป็นแหล่งสำหรับพำนักพักพิงของมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ที่จะเข้าอยู่อาศัยอย่างสุขสบาย ซึ่งสังคมแรก ๆ ในภาคอีสานนี้เป็นสังคมล่าสัตว์ ซึ่งถือกำเนิดก่อนสังคมเกษตรกรรม ชุมชนอีสานสมัยประวัติศาสตร์ โดยสังเขป แบ่งเป็น 3 ยุค คือ ชุมชนร่วมสมัยทวารวดี สมัยพุทธศตวรรษที่ 12 – 16 ในภูมิภาคอีสาน ซึ่งมีการรับวัฒนธรรมอินเดียโดยตรงเหมือนกับภาคกลาง และเริ่มเสื่อมสลายลงเนื่องจากการขยายอำนาจของขอมในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ราว พ.ศ. 1544 ถึง 1592 ต่อมาชุมชนยุควัฒนธรรมขอม สมัยพุทธศตวรรษที่ 16 – 18 อิทธิพลของขอมได้แพร่ขยายเข้ามาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกของประเทศไทย และจากนั้นชุมชนยุควัฒนธรรมไทย – ลาว ซึ่งได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรล้านช้างตามล่าน้ำโขงและได้แผ่กระจายไปทั่วดินแดนอีสานของไทย

- สุวิทย์ จิรมณี. ประเพณี. (2530). ประเพณี คติความเชื่อที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน เนื้อหากล่าวถึง คติความเชื่อส่วนใหญ่อยู่ในรูปของนามธรรม ที่ไม่ปรากฏในรูปลักษณะทางกายภาพของอาคารโดยตรง บทบาทที่แท้จริงนั้นเกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมในรูปคติที่จะได้มาซึ่งความสุข ความเจริญและความมั่นคงต่อชีวิตของผู้ใช้สอย ซึ่งมี 2

ประเด็น คือ สถาปัตยกรรมในรูปคดีเกี่ยวกับการวางโครงการทำงาน ประกอบด้วย การถือฤกษ์ยาม การเลือกทำเลที่ตั้ง การเลือกวัสดุก่อสร้าง การปลูกต้นไม้ที่เป็นมงคล และสถาปัตยกรรมในรูปคดีในการหาสัดส่วน การวางผัง ประกอบด้วย การถือสัดส่วนที่เป็นมงคล การวางวัดกับหมู่บ้าน ซึ่งในเนื้อหาส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำมาเปรียบเทียบกับประเพณี คติความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อเรือนพื้นถิ่นของชาวแฉก

- ไพโรจน์ เพชรสังหาร. (2530). คติความเชื่อและพิธีกรรมในการปลูกเรือน ศึกษากรณี กลุ่มชาวผู้ไทย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เนื้อหากล่าวถึงคติความเชื่อและพิธีกรรมในการปลูกเรือนของชาวผู้ไทย คติ ความเชื่อ เกี่ยวกับผีสง ไฉลก (ภาษาลาวเรียก โสภ) และโชคเคราะห์ต่าง ๆ อันเป็นสิ่งที่นับถือกันมาอยู่ก่อนที่จะได้รับเอาพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปลูกเรือนเพื่อบำรุงขวัญและสร้างความเชื่อมั่นกับจิตใจผู้อยู่อาศัยได้อย่างแนบสนิท ประกอบด้วย

คติเกี่ยวกับฤกษ์ยามในการปลูกเรือนและเตรียมเครื่องเรือน ได้แก่ คติเกี่ยวกับฤกษ์เดือน ความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ในการปลูกเรือน คติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเสาเรือน ไม้ที่ห้ามนำมาเป็นเสาเรือน เดือนตัดไม้ปลูกเรือน การเลือกเสาแฉก เสาขวัญ พิธีทักไม้เสา ความเชื่อเรื่องไม้ล้ม ความเชื่อเรื่องลักษณะเสาเรือน ความเชื่อเรื่องตาเสา ความเชื่อเรื่องการตั้งชื่อเสาเรือน ความเชื่อเกี่ยวกับการเรียกนามของผู้ชุดหลุม ความเชื่อเกี่ยวกับนิมิตในการปลูกเรือน ความเชื่อเรื่องเสียงเป็นปฐมฤกษ์ ความเชื่อเกี่ยวกับทิศทางการยกเสาแฉก ความเชื่อเกี่ยวกับใบไม้มงคลหรือไม้พวยวันในการมัดเสาแฉก ความเชื่อเกี่ยวกับเสาแฉกเอน โสภความยาวของเสาเรือน พิธีกรรมเกี่ยวกับการผูกเสาแฉกและเสาขวัญ

คติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับกะไดเรือนหรือบันไดเรือน ได้แก่ กะไดเรือน พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับกะได

คติเกี่ยวกับกะทอดเรือน (พลึง) และไม้พื้นเรือน ได้แก่ คติเกี่ยวกับกะทอดเรือน โสภกะทอดเรือน คติเกี่ยวกับแป้นปูเรือน (ไม้พื้นเรือน) โสภแป้นพื้นเรือน ข้อห้ามต่าง ๆ เกี่ยวกับการปลูกสร้างเรือนและพฤติกรรมผู้อยู่อาศัย ในสิ่งที่ไม่เป็นมงคล แก่ตัวเองและครอบครัว

- สมชาย นิลาอาธิ. (2530). เรือนอีสานและประเพณีการเป็นอยู่ เนื้อหากล่าวถึง เรือนพักอาศัยของชาวอีสานที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพมี 3 ลักษณะใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ

เรือนใหญ่ เป็นเรือนถาวรประกอบด้วยห้อง 3 ห้อง คือ ห้องเปิง ห้องนอนพ่อแม่ ห้องส้วม หรือ ห้องนอนลูกสาวกับลูกลูกเขย มีส่วนระเบียงที่มีเกยเป็นหลังคาคลุมและมีชานแดด ยื่นลดชั้นออกมาทางด้านหน้าเรือน อาจมีส่วนชานและส่วนเรือนไฟไว้ข้างใดข้างหนึ่ง

เหย้าและตูปต่อเล่า เป็นที่พักอาศัยชั่วคราวเมื่อลูกสาวและลูกเขยแยกครัวเรือน ออกมาจากเรือนใหญ่ของพ่อแม่ โดยแยกออกมาสร้างตูปต่อเล่าหรือสร้างเหย้าอยู่กันเองเป็น ครอบครัวยุใหม่อยู่ในชุมชนเดียวกันกับพ่อแม่

เถียงนา เป็นที่พักอาศัยชั่วคราวอีกลักษณะหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายเหย้าแต่จะออกไป สร้างบริเวณที่นา ซึ่งมักห่างไกลจากหมู่บ้านเพื่อใช้เป็นที่พักในฤดูทำนาประมาณ 5 - 6 เดือน ในแต่ละปี